

ALEXANDRA KOLLENTAI
SOVIET REVOLUTIONARY • AMBASSADOR
WOMEN'S RIGHTS ADVOCATE

Komunizam i obitelj

Aleksandra Kollontai, 1920

Komunizam i obitelj

Prvi put objavljeno: u Komunistki, br. 2, 1920, i na engleskom jeziku u The Worker, 1920;
Izvor: Odabrani spisi Aleksandre Kollontai, Allison & Busby, 1977. Prevela: Alix Holt.

Prevod i adaptacija za potrebe Revolucionarnog saveza rada, 2021

Uloga žene u proizvodnji: njezin učinak na obitelj

Hoće li obitelj i dalje postojati u komunizmu? Hoće li obitelj ostati u istom obliku? Ta pitanja muče mnoge žene iz radničke klase, a brinu i njihove muškarce. Život se mijenja pred našim očima; stare navike i običaji izumiru, a čitav život proleterske obitelji razvija se na nov i nepoznat način, a u očima nekih i bizaran. Nije ni čudo da zaposlene žene počinju razmišljati o tim pitanjima. Još jedna činjenica koja privlači pažnju jest da je razvod olakšan u sovjetskoj Rusiji. Dekret Vijeća narodnih povjerenika objavljen 18. prosinca 1917. znači da razvod više nije luksuz koji si mogu priuštiti samo bogati; od sada, zaposlena žena neće morati mjesecima ili čak godinama podnositi molbe kako bi osigurala pravo na život odvojeno od muža koji je tuče i svojim pijanstvom i neljubaznim ponašanjem čini život bijednim. Za razvod braka sada je potrebno najviše tjedan ili dva. Žene koje su nesretne u bračnom životu pozdravljaju ovaj lagani razvod. Ali drugi, posebno oni koji su navikli na svog muža gledati kao na „hranitelja obitelji“, uplašeni su. Još nisu shvatili da se žena mora naviknuti da traži i nalazi podršku u kolektivu i u društvu, a ne od pojedinačnog muškarca.

Nema smisla ne suočavati se s istinom: stara obitelj u kojoj je muškarac bio sve, a žena ništa, tipična obitelj u kojoj žena nije imala vlastite volje, vlastitog vremena i vlastitog novca, mijenja se pred našim očima. Ali nema potrebe za uzbunom. Samo nas naše neznanje navodi na pomisao da se stvari na koje smo navikli nikada ne mogu promijeniti. Ništa ne može biti manje istinito od izreke „kako je bilo, tako će biti“. Moramo samo pročitati kako su ljudi živjeli u prošlosti da bismo vidjeli da je sve podložno promjenama i da nikakvi običaji, političke organizacije ili moralni principi nisu fiksni i nepovredivi. Tijekom povijesti struktura obitelji se mnogo puta promijenila; nekad se posve razlikovala od današnje obitelji. Bilo je vrijeme kada se rodbinska obitelj smatrala normom: majka je vodila obitelj koja se sastojala od njezine djece, unuka i praunučadi, koji su živjeli i radili zajedno. U drugom razdoblju patrijarhalna obitelj bila je pravilo. U tom slučaju je volja oca bila zakon za sve ostale članove obitelji: i danas se takve obitelji mogu naći među seljaštvom u ruskim selima. Ovdje moral i običaji obiteljskog života nisu oni urbanog proletarijata. Na selu poštuju norme koje je radnik odavno zaboravio. Struktura obitelji i običaji obiteljskog života također se razlikuju od države do nacije. Među nekim narodima kao što su Turci, Arapi i Perzijanci, muškarac smije imati nekoliko žena. Bilo je i još uvijek ima plemena u kojima žena može imati nekoliko muževa. Navikli smo na činjenicu da se od mlade djevojke očekuje da ostane djevica do udaje; međutim, postoje plemena u kojima je ponos što su imali mnogo ljubavnika i gdje žene ukrašavaju ruke i noge odgovarajućim brojem narukvica. Mnoge prakse koje bi nas mogle zapanjiti i koje se čak mogu činiti nemoralnima drugi ljudi smatraju sasvim normalnima, a oni naše zakone i običaje, pak, smatraju „grešnima“. Stoga, nema se razloga bojati činjenice da je obitelj u procesu promjena te da se zastarjele i nepotrebne stvari odbacuju, a novi odnosi između muškaraca i žena koji razvijaju. Naš posao je da odlučimo koji aspekti našeg obiteljskog sustava su zastarjeli i da utvrdimo koji bi se odnosi između muškaraca i žena radničke i seljačke klase i koja bi se prava i dužnosti najbolje uskladili sa uvjetima života u novoj radničkoj Rusiji. Treba zadržati ono što će biti dio novog života, dok

sve staro i zastarjelo, a proizlazi iz proklete epohe služenja i dominacije, zemljoposjednika i kapitalista, treba pometi sa strane, kao i samu eksploatacijsku klasu i druge neprijatelje proletarijata i siromašnih.

Tip obitelji na koji se urbani i ruralni proletarijat naviknuo jedno je od naslijeđa prošlosti. Bilo je vrijeme kada je izolirana, čvrsto povezana obitelj, utemeljena na crkvenom vjenčanju, bila jednako potrebna svim svojim članovima. Da nije bilo obitelji, tko bi djecu hranio, oblačio i odgajao? Tko bi ih savjetovao? U proteklim danima biti siročić bila je jedna od najgorih sudbina koje su se mogle zamisliti. U staroj obitelji muž zarađuje i uzdržava ženu i djecu. Supruga se bavila kućanstvom i odgojem djece što je bolje mogla. Ali tijekom posljednjih stotinu godina ova se uobičajena obiteljska struktura raspada u svim zemljama u kojima je kapitalizam dominantan i gdje se povećava broj tvornica i drugih poduzeća koja zapošljavaju najamnu radnu snagu. Običaji i moralna načela obiteljskog života mijenjaju se kako se mijenjaju opći uvjeti života. Univerzalno širenje ženskog rada najviše je pridonijelo radikalnim promjenama u obiteljskom životu. Nekada se samo čovjek smatrao hraniteljem. No, Ruskinje su posljednjih pedeset ili šezdeset godina (i u drugim kapitalističkim zemljama nešto dulje vrijeme) bile prisiljene tražiti plaćeni posao izvan obitelji i izvan kuće. Sa plaćom "hranitelja obitelji" nedovoljnom za potrebe obitelji, žena se našla dužna tražiti plaću i pokucati na vrata tvornice. Svake godine povećavao se broj žena iz radničke klase koje počinju raditi izvan kuće kao nadničarke, prodavačice, službenice, peračice i službenice. Statistika pokazuje da je 1914. godine, prije izbijanja Prvog svjetskog rata, u zemljama Europe i Amerike bilo oko šezdeset milijuna žena koje su zarađivale za život, a tijekom rata taj se broj znatno povećao. Gotovo polovica tih žena udata je. Kakav obiteljski život moraju imati, lako se može zamisliti. Kakav „obiteljski život“ može biti ako su supruga i majka vani na poslu najmanje osam sati i, računajući putovanja, deset sati dnevno nisu kod kuće? Njezin je dom zapušten; djeca odrastaju bez ikakve majčine brige, provodeći većinu vremena na ulici, izložena svim opasnostima takvog okruženja. Žena koja je supruga, majka i radnica mora potrošiti svaku trunku energije kako bi ispunila ove uloge. Ona mora raditi isto vrijeme kao i njen suprug u nekoj tvornici, tiskari ili komercijalnoj ustanovi, a povrh toga mora naći vremena za brigu o svom kućanstvu i čuvanje svoje djece. Kapitalizam je svalio teret na ramena žene: učinio ju je nadničarkom, a da joj nije smanjio brigu kao kućnoj pomoćnici ili majki. Žena tetura ispod težine ovog trostrukog tereta. Ona pati, lice joj je uvijek mokro od suza. Ženski život nikada nije bio lak, ali nikada nije puno teže i očajnije od života milijuna zaposlenih žena pod kapitalističkim jarmom u ovom procvatu tvorničke proizvodnje.

Obitelj se raspada kako sve više žena odlazi na posao. Kako se može govoriti o obiteljskom životu kad muškarac i žena rade u različitim smjenama, a gdje supruga nema vremena pripremiti pristojan obrok za svoje potomstvo? Kako se može razgovarati o roditeljima kad su majka i otac po cijeli dan vani i ne mogu naći vremena da provedu čak nekoliko minuta sa svojom djecom? U stara vremena bilo je sasvim drugačije. Majka je ostala kod kuće i zaokupljala se kućanskim poslovima; njezina su djeca bila uz nju, pod njenim budnim okom. Danas zaposlena žena žurno izlazi iz kuće rano ujutro kad zazviždi u tvornici. Kad dođe večer i zazviždi ponovno, ona požuruje kući kako bi se ispunila svoje

najnužnije domaće zadatke. Zatim mukom slijedećeg jutra opet radi, umorna i nenaspavana. Za oženju radnu ženu život je kao u radionici. Stoga ne čudi da su obiteljske veze popustile i obitelj bi se počela raspadati. Okolnosti koje su držale obitelj na okupu više ne postoje. Obitelj prestaje biti potrebna ili svojim članovima ili naciji u cjelini. Stara obiteljska struktura sada je samo prepreka. Što je nekada činilo staru obitelj tako snažnom? Prvo, jer su suprug i otac bili hranitelji obitelji; drugo, zato što je obiteljsko gospodarstvo bilo neophodno svim njenim članovima: i treće, jer su djecu odgajali njihovi roditelji. Što je ostalo od ovog nekadašnjeg tipa obitelji? Kao što smo upravo vidjeli, suprug je prestao biti jedini hranitelj. Žena ide na posao i zarađuje plaću. Naučila je sama preživljavati, uzdržavati svoju djecu, a nerijetko i supruga. Obitelj sada služi samo kao primarna ekonomska jedinica društva i potpora i odgajatelj male djece. Ispitajmo stvar detaljnije kako bismo vidjeli hoće li i obitelj biti oslobođena ovih zadataka.

Kućanski poslovi prestaju biti potrebni

Bilo je vrijeme kada su žene siromašnijih slojeva u gradu i selu čitav život provodile unutar četiri zida kuće. Žena nije znala ništa izvan praga vlastitog doma, a u većini slučajeva nije željela ništa znati. Napokon, u njezinu je vlastitom domu trebalo toliko toga učiniti, a taj je posao bio najpotrebniji i najkorisniji ne samo za obitelj već i za državu u cjelini. Žena je učinila sve što moderna radnica i seljanka mora, ali osim kuhanja, pranja, čišćenja i popravljanja, prela je vunu i posteljину, tkala tkanine i odjeću, plela čarape, izrađivala čipku, pripremala - koliko su joj resursi dopušteno - sve vrste kiselih krastavaca, džemova i ostalih konzervi za zimu, te proizvodila vlastite svijeće. Teško je sastaviti cijeli popis svih njezinih dužnosti. Tako su živjele naše majke i bake. I danas još uvijek možete naići na zabačena sela duboko u unutrašnjosti, daleko od željezničkih pruga i velikih rijeka, gdje je takav način života sačuvan i gdje je gospodarica kuće preopterećena svim vrstama poslova nad kojima radnica velikih gradova i naseljenih industrijskih regija odavno prestaje brinuti.

U doba naše bake sav je taj domaći posao bio potreban i koristan; osiguravala je dobrobit obitelji. Što se gospodarica kuće više prijavila, to je seljačka ili obrtnička obitelj bolje živjela. Čak je i nacionalno gospodarstvo imalo koristi od aktivnosti domaćice, jer se žena nije ograničila na pravljenje juhe i kuhanje krumpira (tj. zadovoljavanje neposrednih potreba obitelji), ona je proizvodila i stvari poput platna, konca, maslaca itd. Koje su imale vrijednost kao roba koja se može prodati na tržištu. I svaki je muškarac, bio seljak ili radnik, pokušao pronaći ženu koja je imala „zlatne ruke“, jer je znao da se obitelj ne može snaći bez ovog „domaćeg rada“. Uključeni su bili interesi cijele nacije, jer što su više žena i ostali članovi obitelji uložili u izradu platna, kože i vune (čiji se višak prodao na susjednom tržištu), to je bio veći ekonomski prosperitet zemlje u cjelini.

Ali kapitalizam je sve to promijenio. Sve što se prije proizvodilo u njedrima obitelji, danas se masovno proizvodi u radionicama i tvornicama. Stroj je zamijenio ženu. Koja bi se domaćica sada potrudila izrađivati svijeće, presti vunu ili tkati tkaninu? Svi se ti proizvodi mogu kupiti u susjednoj trgovini, prije bi svaka djevojka naučila plesti čarape. U današnje vrijeme, koja bi zaposlena žena pomislila isplesti svoje? Kao prvo nema vremena. Vrijeme je novac i nitko ne želi gubiti vrijeme na neproduktivan i beskoristan način. Rijetke koja zaposlena žena bi počela kiseliti krastavce ili praviti druge konzerve kad se sve te stvari mogu kupiti u trgovini. Čak i ako su proizvodi koji se prodaju u trgovini lošije kvalitete i nisu pripremljeni s pažnjom domaćeg ekvivalenta, zaposlena žena nema vremena ni energije potrebne za obavljanje ovih domaćih radnji. Prije svega i najvažnije ona je najamna radnica. Tako se obiteljsko gospodarstvo postupno lišava svih domaćih poslova bez kojih naše bake teško mogu zamisliti obitelj. Ono što se ranije proizvodilo u obitelji, danas se proizvodi zajedničkim radom radnika i radnica u tvornicama.

Obitelj više ne proizvodi; samo troši. Kućanski poslovi koji preostaju sastoje se od čišćenja (čišćenje podova, brisanje prašine, zagrijavanje vode, briga o lampama itd.), kuhanje (priprema večera i večera), pranje i njega posteljine i odjeće obitelji (krpanje i šivanje). To su

teški i iscrpljujući zadaci i oni upijaju svo slobodno vrijeme i energiju zaposlene žene koja, osim toga, mora odvojiti svoje radno vrijeme u tvornici. No, ovaj se rad na jedan važan način razlikuje od posla koji su radile naše bake: četiri gore navedena zadatka, koja i dalje služe za održavanje obitelji na okupu, za državu i nacionalno gospodarstvo ne vrijede jer ne stvaraju nove vrijednosti ili daju bilo kakav doprinos prosperitetu zemlje. Domaćica može provesti čitav dan, od jutra do navečer, čisteći svoj dom, može svakodnevno prati i peglati posteljinu, uložiti sve napore kako bi odjeća bila u dobrom redu i pripremala što god joj je volja i njeni skromni resursi dopuštaju, ipak završite dan bez stvaranja bilo kakvih vrijednosti. Unatoč svojoj industriji, ne bi napravila ništa što bi se moglo smatrati robom. Čak i ako bi zaposlena žena živjela tisuću godina, i dalje bi morala početi svaki dan ispočetka. Uvijek bi se s kamina uklonio novi sloj prašine, njezin suprug uvijek bi dolazio gladan, a djeca bi sa cipelama unosila blato.

Ženski rad postaje manje koristan za zajednicu u cjelini. Postaje neproduktivan. Pojedinačno kućanstvo umire. U našem društvu ustupa mjesto kolektivnom domaćinstvu. Umjesto da zaposlena žena čisti svoj stan, komunističko društvo može organizirati posao muškarcima i ženama da ujutro uokolo čiste sobe. Supruge bogatih odavno su se oslobodile ovih iritantnih i zamornih domaćih dužnosti. Zašto bi zaposlena žena i dalje bila opterećena njima? U sovjetskoj Rusiji radna žena trebala bi biti okružena istom lakoćom i svjetlošću, higijenom i ljepotom koju su si prije mogli priuštiti samo vrlo bogati. Umjesto da se zaposlena žena mora boriti s kuhanjem i provoditi posljednje slobodne sate u kuhinji pripremajući obroke i večeru, komunističko društvo bi organiziralo javne restorane i komunalne kuhinje.

Čak su se i u kapitalizmu takve ustanove počele pojavljivati. Zapravo tijekom posljednjih pola stoljeća broj restorana i kafića u svim velikim europskim gradovima svakodnevno raste; niču poput gljiva nakon jesenske kiše. Ali u kapitalizmu samo ljudi s dobro podstavljenim novčanicima mogu si priuštiti jesti hranu u restoranima, dok će u komunizmu svi moći jesti u zajedničkim kuhinjama i blagovaonicama. Zaposlena žena više neće morati robovati nad umivaonikom ili upropaštavati oči u pletenju čarapa i krpanju posteljine; jednostavno će svaki tjedan odnijeti te stvari u središnje praonice i kasnije odneti opranu i izglaćanu odjeću. To će biti još jedan posao manje koji treba raditi. Specijalni centri za popravljavanje odjeće oslobodit će zaposlenu radno vrijeme na popravljavanje i pružiti joj priliku da svoje večeri posveti čitanju, pohađanju sastanaka i koncerata. Tako su četiri kategorije kućanskih poslova osuđene na izumiranje pobjedom komunizma. A zaposlena žena zasigurno neće imati razloga požaliti zbog ovoga. Komunizam oslobađa crva iz ropstva domaćinstva i čini je život bogatijim i sretnijim.

Država je odgovorna za odgoj djece

Ali čak i ako nestane kućanskih poslova, može se prigovoriti, da još uvijek treba brinuti o djeci. Ali i ovdje će radnička država zamijeniti obitelj, društvo će postupno preuzeti na sebe sve zadatke koji su prije revolucije pali na pojedine roditelje. Čak i prije revolucije, upute djeteta prestale su biti dužnost roditelja. Nakon što su djeca stekla školsku dob, roditelji su mogli slobodnije disati, jer više nisu bili odgovorni za intelektualni razvoj svog potomstva. Ali bilo je još dosta obveza koje je trebalo ispuniti. Još uvijek je bilo riječi o tome da se djeca nahrane, kupe cipele i odjeća i vide da se ona razviju u kvalificirane i poštene radnike koji će kad dođe vrijeme sami zarađivati za život i hraniti i uzdržavati roditelje u starosti. Međutim, malo je radničkih obitelji uspjele ispuniti te obveze. Niske plaće nisu im omogućile da djeci daju dovoljno za jelo, dok je nedostatak slobodnog vremena spriječio da potrebnu pažnju posvete obrazovanju naraštaja u porastu. Obitelj bi trebala odgajati djecu, ali u stvarnosti proleterska djeca odrastaju na ulici. Naši preci su znali za nekakav obiteljski život, ali djeca proletarijata ne znaju nikakav. Nadalje, mali prihodi roditelja i nesigurni položaj u kojem je financijski smještena obitelj često tjeraju dijete da postane samostalan radnik s jedva deset godina. A kad djeca počnu, da bi zaradila svoj novac, smatraju se svojim gospodarima, a riječi i savjeti roditelja više nisu zakon; autoritet roditelja slabi i kraj je poslušnosti.

Baš kao što kućanski poslovi odumiru, tako i obveze roditelja prema djeci postupno odumiru dok konačno društvo ne preuzme punu odgovornost. U kapitalizmu su djeca često, prečesto bila težak i nepodnošljiv teret proleterskoj obitelji. Komunističko društvo roditeljima će priskočiti u pomoć. U sovjetskoj Rusiji, Povjerenstva za javno obrazovanje i socijalnu skrb već puno pomažu obitelji. Već imamo domove za vrlo male bebe, jaslice, vrtiće, dječje kampove i domove, bolnice i lječilišta za bolesnu djecu, restorane, besplatne ručkove u školi i besplatnu podjelu udžbenika, toplu odjeću i obuču za školarce. Sve to pokazuje da odgovornost za dijete prelazi s obitelji na kolektiv.

Roditeljska skrb za djecu u obitelji mogla bi se podijeliti u tri dijela: (a) briga o vrlo maloj bebi, (b) odgoj djeteta i (c) upute djeteta. Čak je i u kapitalističkom društvu obrazovanje djeteta u osnovnim školama, a kasnije i u srednjim i visokim obrazovnim ustanovama postalo odgovornost države. Čak su i u kapitalističkom društvu potrebe radnika donekle bile zadovoljene osiguravanjem igrališta, vrtića, igračih grupa itd.

Što su više radnici postajali svjesni svojih prava i što su bili bolje organizirani, to je više društvo moralo rasteretiti obitelj brige o djeci. No, buržoasko se društvo plašilo ići predaleko u susret interesima radničke klase, da to ne bi doprinijelo raspadu obitelji. Jer su kapitalisti dobro svjesni da stari tip obitelji, gdje je žena robinja i gdje je muž odgovoran za dobrobit svoje žene i djece, predstavlja najbolje oružje u borbi za gušenje želje za slobodom radničke klase i za slabljenje revolucionarnog duha radnika i radnica. Radnika opterećuju obiteljske brige i dužan je na kompromis s kapitalom. Otac i majka spremni su pristati na sve uvjete kad su njihova djeca gladna. Kapitalističko društvo nije uspjele transformirati

obrazovanje u istinski društvenu i državnu stvar jer su vlasnici imovine, buržoazija, bili protiv toga.

Komunističko društvo smatra socijalno obrazovanje rastičeg naraštaja jednim od temeljnih aspekata novog života. Stara obitelj, uska i sitna, u kojoj se roditelji svađaju i zanimaju ih samo vlastiti potomci, nije sposobna odgajati "novu osobu". S druge strane, igrališta, vrtovi, domovi i druge pogodnosti u kojima će dijete provesti veći dio dana pod nadzorom kvalificiranih odgajatelja ponudit će okruženje u kojem dijete može odrasti kao svjesni komunist koji prepozna potrebu za solidarnost, drugarstvo, uzajamnu pomoć i odanost kolektivu. Koje su odgovornosti prepuštene roditeljima, kada više ne moraju voditi brigu o odgoju i obrazovanju? Vrlo mala beba, mogli biste odgovoriti, dok još uvijek uči hodati i prijanjati uz majčinu suknju, i dalje treba njezinu pažnju. I ovdje komunistička država žuri u pomoć majci koja radi. Žene više neće biti ostavljene sebi. Cilj radničke države je podržati svaku majku, udanu ili neudanu dok doji svoje dijete, te uspostaviti roditeljske domove, jaslice i druge takve objekte u svakom gradu i selu, kako bi ženama pružila priliku da kombiniraju društveni posao s majčinstvom.

Stara obitelj, uska i sitna, u kojoj se roditelji svađaju i zanimaju ih samo vlastiti potomci, nije sposobna odgajati "novu osobu". S druge strane, igrališta, vrtovi, domovi i druge pogodnosti u kojima će dijete provesti veći dio dana pod nadzorom kvalificiranih odgajatelja ponudit će okruženje u kojem dijete može odrasti kao svjesni komunist koji prepozna potrebu za solidarnost, drugarstvo, uzajamnu pomoć i odanost kolektivu. Koje su odgovornosti prepuštene roditeljima, kada više ne moraju preuzeti odgovornost za odgoj i obrazovanje? Vrlo mala beba, mogli biste odgovoriti, dok još uvijek uči hodati i prijanjati uz majčinu suknju, još uvijek treba njezinu pažnju. I ovdje komunistička država žuri u pomoć majci koja radi. Više neće biti žena koje su same. Cilj radničke države je podržati svaku majku, udanu ili neudanu dok doji svoje dijete, te uspostaviti roditeljske domove, jaslice i druge takve objekte u svakom gradu i selu kako bi ženama pružila priliku da kombiniraju posao u društvu s materinstvom.

Majke koje rade ne trebaju se uznemiravati, komunisti ne namjeravaju oduzeti djecu roditeljima ili otrgnuti dijete s dojki majke, i ne planiraju poduzimati nasilne mjere za uništavanje obitelji. Nema toga! Ciljevi komunističkog društva su sasvim različiti. Komunističko društvo vidi da se stari tip obitelji raspada i da se uklanjaju svi stari stupovi koji su podržavali obitelj kao društvenu jedinicu: domaće gospodarstvo umire, a roditelji iz radničke klase nisu u stanju brinuti se o svojoj djeci ili im osigurati uzdržavanje i obrazovanje. Roditelji i djeca jednako pate od ove situacije. Komunističko društvo ovo ima za reći zaposlenoj ženi i radnom muškarcu: „Mladi ste, volite se. Svatko ima pravo na sreću. Stoga živite svoj život. Ne bježite od sreće. Ne bojte se braka, iako je u kapitalizmu brak uistinu bio lanac tuge. Ne bojte se imati djecu. Društvo treba više radnika i raduje se rođenju svakog djeteta. Ne morate se brinuti o budućnosti svog djeteta; vaše dijete neće znati ni glad ni hladnoću.” Komunističko društvo brine se o svakom djetetu i jamči materijalnu i moralnu podršku i njemu i njegovoj majci. Društvo će dijete hraniti, odgajati i obrazovati. Istodobno, oni roditelji koji žele sudjelovati u obrazovanju svoje djece nikako neće biti

spriječeni u tome. Komunističko društvo na sebe će preuzeti sve dužnosti uključene u odgoj i obrazovanje djeteta, ali roditeljske radosti neće se oduzeti onima koji su ih sposobni cijeliti. Takvi su planovi komunističkog društva i teško ih je protumačiti kao nasilno uništavanje obitelji i nasilno odvajanje djeteta od majke.

Činjenici se ne može pobjeći: stari tip obitelji imao je svoj dan. Obitelj odumire ne zato što je država prisilno uništava, već zato što obitelj prestaje biti potreba. Državi nije potrebna obitelji, jer domaće gospodarstvo više nije isplativo: obitelj odvlači radnika od korisnijeg i produktivnijeg rada. Ni članovi obitelji ne trebaju obitelj, jer zadatak odgoja djece koja su prije bila njihova, sve više prelazi u ruke kolektiva. Umjesto starog odnosa između muškaraca i žena, razvija se novi: savez naklonosti i drugarstva, savez dva ravnopravna člana komunističkog društva, oboje slobodni, oboje neovisni i oboje radnici. Nema više kućnog ropstva za žene. Nema više nejednakosti u obitelji. Nema potrebe da se žene boje da će ostati bez podrške i s djecom za odgoj. Žena u komunističkom društvu više ne ovisi o suprugu već o svom poslu. Podršku neće pronaći u suprugu, već u radnoj sposobnosti. Ne treba se brinuti za svoju djecu. Država radnika će preuzeti odgovornost za njih. Brak će izgubiti sve elemente materijalne kalkulacije koji osakaćuju obiteljski život. Brak će biti zajednica dviju osoba koje se vole i vjeruju jedna drugoj. Takav sindikat zaposlenim muškarcima i ženama koji razumiju sebe i svijet oko sebe obećava najpotpuniju sreću i maksimalno zadovoljstvo. Umjesto bračnog ropstva iz prošlosti, komunističko društvo nudi ženama i muškarcima slobodan savez koji je snažan u drugarstvu koje ga je nadahnulo. Jednom kada su se uvjeti rada transformirali i materijalna sigurnost zaposlenih žena povećala, a nakon što je brak kakav je crkva obavljala - taj takozvani neraskidivi brak koji je na dnu bio samo prijevara - ustupio mjesto slobodnoj i iskrenoj zajednici muškaraca i žena koji su ljubavnici i drugovi, prostitucija će nestati. Ovo zlo, koje je mrlja na čovječanstvu i pošasti gladnih radnih žena, vuče korijene iz robne proizvodnje i ustanove privatnog vlasništva. Jednom kada se ti ekonomski oblici zamijene, trgovina ženama automatski će nestati. Žene radničke klase stoga ne trebaju brinuti zbog činjenice da je obitelj osuđena na nestanak. Oni bi, naprotiv, trebali dočekati zoru novog društva koje će žene osloboditi kućnog ropstva, olakšati teret majčinstva i konačno stati na kraj strašnom prokletstvu prostitucije.

Žena koja se bori za oslobađanje radničke klase mora naučiti shvatiti da više nema mjesta starom vlasničkom stavu koji kaže: „Ovo su moja djeca, dugujem im svu svoju majčinu brigu i naklonost; to su vaša djeca, oni se mene ne tiču i nije me briga hoće li biti gladni i hladni - nemam vremena za drugu djecu.” Majka radnica mora naučiti ne razlikovati vašu od moje; mora se sjetiti da postoje samo naša djeca, djeca ruskih komunističkih radnika.

Radničkoj državi trebaju novi odnosi među spolovima, baš kao što se uska i isključiva naklonost majke prema vlastitoj djeci mora širiti sve dok se ne proširi na svu djecu velike, proleterske obitelji, nerazrješivi brak zasnovan na služenju žena zamijenjen je slobodnim sindikatom dvaju ravnopravnih članova radničke države koje ujedinjuje ljubav i uzajamno poštovanje. Umjesto individualne i egoistične obitelji razvit će se velika univerzalna obitelj

radnika u kojoj će svi radnici, muškarci i žene, prije svega biti drugovi. Ovakvi će biti odnosi između muškaraca i žena u komunističkom društvu. Ovi novi odnosi osigurat će čovječanstvu sve radosti ljubavi nepoznate u komercijalnom društvu ljubavi koja je slobodna i temelji se na istinskoj socijalnoj jednakosti partnera.

Komunističko društvo želi svijetlu zdravu djecu i snažne, sretne mlade ljude, slobodne u svojim osjećajima i naklonostima. U ime jednakosti, slobode i drugarske ljubavi prema novom braku pozivamo radnike i seljake da se hrabro i s vjerom primjenjuju na posao obnove ljudskog društva kako bi ga učinili savršenijim, pravednijim i sposobnijim osigurati pojedincu sreću koju zaslužuje. Crvena zastava socijalne revolucije koja se vijori iznad Rusije i koja se sada podiže u drugim zemljama svijeta proglašava pristup nebu na zemlji kojem čovječanstvo teži stoljećima.